

XS051 TEORIE VÝCHOVY A ŘEŠENÍ VÝCHOVNÝCH PROBLÉMŮ

Mgr. Kateřina Lojdová, Ph.D.

(lojdova@ped.muni.cz)

PROBLÉMY V CHOVÁNÍ A PORUCHY CHOVÁNÍ

TERMINOLOGIE

Problémy v chování x poruchy chování

- V psychiatrickém kontextu jsou poruchy chování definovány jako nemoc a jejich základní třídění najdeme v 10. revizi mezinárodní klasifikace nemocí (MKN)
- Poruchy emocí nebo chování jsou chápány jako specifický typ postižení, jehož projevem je chování a emoční reakce žáka, které se odchyľují od relevantních věkových a kulturně-etnických norem.
- Ve speciálně pedagogické literatuře lze nalézt rozlišení žáků s problémy v chování a žáků s poruchami chování s odkazem na motivaci chování, na délku trvání „problémového“ chování a ve způsobech pedagogického vedení, které je považováno za efektivnější. Typ žáků s poruchami chování chápe jako ten závažnější (Vojtová 2005).

Nálepkování

Problémový žák x žák s problémy v chování

CLIFF EVANS: SKUTEČNÝ PŘÍBĚH

- Jaké nálepky Cliff Evans dostal?
- Jak ovlivnily jeho životní dráhu?
- Kdo tyto nálepky uděloval?
- Jak byste definovali agenty sociální kontroly?

PROBLÉMY V CHOVÁNÍ

- Žákovská rezistence

DEFINICE REZISTENCE VE ŠKOLE

Neochota učit se, odmítání školy, neangažovanost a apatie, neplnění požadavků, vzpurnost

Opozitní žákovské chování, které zahrnuje soutěžení o moc a zpochybňuje legitimu školy obecně a konkrétně legitimitu dílčích instrukcí (McLaren, 1985)

Projevy nekázně nejsou vždy rezistencí, přestože se obojí projevuje podobně

TEORIE REZISTENCE VE ŠKOLE

Znaky rezistentního nebo opozičního chování Miles:

1. odmítá rutiny a úkoly
2. cítí se být nepochopen
3. hádá se
4. je mrzutý
5. kritizuje nebo nerespektuje autority
6. k ostatním se chová rozhořčeně nebo zatrpkle
7. Verbálně a fyzicky vzpurný
8. pesimistické a negativní postoje

DVOJÍ POHLED NA REZISTENCI ŽÁKŮ

- a) Rezistentní strategie jsou v rozporu s normami instituce školy a v rozporu s akademickým úspěchem, žáci mohou být označováni jako neschopní učit se - brzdí rozvoj žáka
- b) Revolucionáři a kritičtí myslitelé byli často hybateli dějin. Rezistentí strategie není prvoplánovité rušení, ale reakce na sociální nerovnosti manifestované ve škole. Žáci kteří proti nerovnostem revoltují rozvíjí sami sebe - podporuje rozvoj žáka

VÝSLEDKY – REZISTENTNÍ STRATEGIE

<i>Typ rezistentní strategie/ diskurs</i>	Didaktický diskurs	Regulativní diskurs
Pasivní strategie	ignorace obsahu	ignorace učitele
Aktivní strategie	rozporování obsahu	vyjednávání výjimky
	proměna obsahu	vyčnívat z davu
Agresivní strategie	útok na obsah	útok na normy nebo jejich reprezentanty

PASIVNÍ STRATEGIE

- ▶ **K didaktickému diskursu: ignorace obsahu**

Pan učitel žákům ukazuje zdroj, HDD, základní desku, procesor atd. Většinu komponentů nechá kolovat a žáci si je tak mohou prohlédnout. Všímám si, že kluci tak činí se zaujetím, naproti tomu holky to moc nezajímá.

- ▶ **K regulativnímu diskursu: ignorace učitele**

Bohužel některé dívky se mezi sebou bavily velmi hlasitě a napomínání nemělo úspěch. Když jsem se ptal učitelů, tak jsem se dozvěděl že tyto dívky jsou známá firma, a jejich ignorace učitelů je na velmi vysoké úrovni.

Aktivní strategie k didaktickému diskursu

ZÁVĚREMI

Rozporování obsahu

- U porušování lidských práv jsme se dostali k holocaustu a rasismu. Dalo se očekávat, že se zvedne vlna nevole proti Romům ze strany žáků. Myslím, že jsem jim nedokázala vysvětlit, proč rasismus není správný, toto téma je pro mě složité
- *Otázky a komentáře žáků:* „Paní učitelko, já musím nesouhlasit, hrady a zámky nejsou státním majetkem, co restituce?“

Proměna obsahu

- Zadala jsem jim samostatnou práci, která spočívala v tom, že měli na jednu půlku listu psát výhody, které jim chození do školy přináší a na druhou půlku nevýhody. Někteří žáci vypracovali úkol velmi hezky, ale jiní se vůbec nesnažili. Příkladem je Jenda, který měl v nevýhodách 5 bodů týkajících se učitelů (nenávidím některé učitele, zlí učitelé...)

Aktivní strategie k didaktickému diskursu

Rozporování obsahu

- U porušování lidských práv jsme se dostali k holocaustu a rasismu. Dalo se očekávat, že se zvedne vlna nevole proti Romům ze strany žáků. Myslím, že jsem jim nedokázala vysvětlit, proč rasismus není správný, toto téma je pro mě složité
- *Otázky a komentáře žáků:* „Paní učitelko, já musím nesouhlasit, hrady a zámky nejsou státním majetkem, co restituce?“

Proměna obsahu

- Zadala jsem jim samostatnou práci, která spočívala v tom, že měli na jednu půlku listu psát výhody, které jim chození do školy přináší a na druhou půlku nevýhody. Někteří žáci vypracovali úkol velmi hezky, ale jiní se vůbec nesnažili. Příkladem je Jenda, který měl v nevýhodách 5 bodů týkajících se učitelů (nenávidím některé učitele, zlí učitelé...)

Aktivní strategie k didaktickému diskursu

ZÁVĚREMI

Rozporování obsahu

- U porušování lidských práv jsme se dostali k holocaustu a rasismu. Dalo se očekávat, že se zvedne vlna nevole proti Romům ze strany žáků. Myslím, že jsem jim nedokázala vysvětlit, proč rasismus není správný, toto téma je pro mě složité
- *Otázky a komentáře žáků:* „Paní učitelko, já musím nesouhlasit, hrady a zámky nejsou státním majetkem, co restituce?“

Proměna obsahu

- Zadala jsem jim samostatnou práci, která spočívala v tom, že měli na jednu půlku listu psát výhody, které jim chození do školy přináší a na druhou půlku nevýhody. Někteří žáci vypracovali úkol velmi hezky, ale jiní se vůbec nesnažili. Příkladem je Jenda, který měl v nevýhodách 5 bodů týkajících se učitelů (nenávidím některé učitele, zlí učitelé...)

Aktivní strategie k regulativnímu diskursu

Vyjednávání výjimky

Já: „Toníčku, neběhej s plnou pusou po třídě, sedni si a najez se v klidu“

Tonda: „Ale já nemám plnou pusou, já ji mám poloprázdnou, takže to zvládám“

Vyčínat z davu

Když zlobil, přesadila ho paní učitelka přímo před katedru. Ještě se předtím rozčiloval, proč to dělá, protože on nic neudělal a na protest si neseďl do lavice, ale seděl napůl v uličce. Tak ho pí učitelka přiměla, aby si sedl do lavice, jak se patří a na protest celou hodinu nic nedělal.

Agresivní strategie

- **K didaktickému diskursu – útok na obsah**

Dále dostali pracovní list týkající se národnostních menšin. Bylo těžké s nimi tento list dělat, na problematiku rasismu reagovali docela agresivně.

- **K regulativnímu diskursu – útok na normy nebo jejich reprezentanty**

Dle mého tam bylo několik okamžiků, kdy žáci překročili určitou mez kázně. Následná hodina OV už překročila hranice slušného chování a vyjadřování. Po přesazení žáka za velmi nevhodné chování v celé hodině spadla žákovi židlička a třískla o zem, načež žák prohlásil nebo skoro zařval: zkurvená židlička. Učitelka jen odvětila: Ondro, zamysli se nad svým chováním. Žák ještě dodal něco ve smyslu však si můžu říkat, co chci. Tím vše haslo.

Uvědomuji si, že žák nedával pozor. Pak se zeptal, co má dělat doma, a protože se paní učitelka věnovala jinému žákovi, zopakovala jsem mu co říkala. A on na mě vystartoval, že nejsem žádná jeho učitelka, tak mu nemám co zadávat úkoly. Velice se rozzlobil a kopnul lavici na mě. Tato událost mě velice vyděsila.

Shrnutí

- Rezistentní strategie žáků se vyskytují v didaktickém i v regulativním diskursu
- Resistenci nabývají podob od pasivity přes aktivní resistenci po agresivitu
- Přesto že lze vnímat resistenci v rozporu s normami školy, mohou být také prostředkem rozvoje žáka, vyjádřením jeho individuálních potřeb a reakcí na strukturální nerovnosti
- V deníkových záznamech rezistentní strategie často vykazovali ti žáci, kteří pracovali rychleji než ostatní, měli o problematice přehled a jeví o ní zájem, učitele se proto doptávali či relativizovali látku

NEKÁZEŇ

OBECNÉ PŘÍSTUPY K ŘEŠENÍ NEKÁZNĚ (SROV. BERNE, 2011)

1) **Popovídání**

- nedirektivní partnerský rozhovor na úrovni „dospělý – dospělý“
- kladení otázek k věci a naslouchání

2) **Pohovor**

- rozhovor na úrovni „rodič – „dospělý“
- jasně stanovené cíle a důsledky, pokud žák chování nezmění

3) **Ostrá výtka**

- direktivní rodičovský přístup na úrovni „rodič“ – „dítě“
- technika výslechu, opakující se otázky...

CVIČENÍ

- Řešení nekázně/nespolupráce prostřednictvím popovídání, pohovoru a ostré výtky

AGRESIVITA ŠIKANA

AGRESIVITA VE ŠKOLE

NETRADIČNÍ POHLED: RVAČKA JAKO KULTURNÍ FORMA“ (D. BITTNEROVÁ)

- HRY S NÁSILÍM
 - charakteristika rvačky jako kulturní formy
- SCÉNÁŘ A STRATEGIE HER S NÁSILÍM
 - provokace – honička – zápas
 - hranice hry
 - teatrální prvky
 - slovník her s násilím
- NÁSILÍ U DÍVEK

MIMO ROLI: HELENA

- „Fanda se proboxovává z hloučku, pohyby jsou teatrální – hraje si. Střetává se se Tomášem a buší do něho jako do boxovacího pytle. Volá: “Jsem automatická mlátička.” Tomáš před ním ustupuje k lavicím a otáčí se k Fandovi zády. Přichází Helena a dává Fandovi ránu. Fanda ale neví co má dělat, tak odchází na chodbu. Helena ho však následuje. Fanda před ní utíká, vrací se do třídy. Zde ho Helena pošťuchuje, opírá Fandu o zeď a bouchá ho. Fanda volá: “Pani učitelko pomoc. Pokus o znásilnění.” Helena si ještě do něj plácne a jde pryč.“ (19.4.2001)

AGRESIVITA JAKO PROBLÉM

Čím se liší zkušenosti Jirky a Květy od her s násilím?

Kdy je agresivita problematická?

ŠIKANA JAKO EXTRÉMNÍ PODOBA AGRESIVITY

- **Šikana:** prosazováním interpersonální síly přes agresivitu. Zahrnuje negativní fyzický nebo verbální akt, způsobuje úzkost oběti, je opakovaný v průběhu času a zahrnuje nepoměr sil mezi šikanujícími a jejich oběťmi
- Hledání hranic agresivity a šikany – 5P šikany:
 1. Power
 2. Persistence
 3. Peers
 4. Purpose
 5. Perception

PROJEVY ŠIKANY

- ***přímé projevy:***

posměch (přezdívky, nadávky, hrubé žerty) kritika, příkazy, kterým se dítě podřizuje, strkání, bití, kopání

- ***nepřímé projevy:***

dítě je často samo, je ustrašené, zhoršuje se jeho školní prospěch, má poškozené věci, vyhledává přítomnost dospělých osob...

AGRESOR A OBĚŤ ŠIKANY

- Jak šikanu vnímá oběť?
- Jak šikanu vnímá agresor?

VYŠETŘOVÁNÍ ŠIKANY

pravidla vyšetřování šikany

1. Chránit zdroj informací
2. Prozradit co nejméně o tom, co nám je a není známo
3. Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť
4. U rozhovoru s obviněným je možné využít „taktiku výslechu“
5. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.

POSTUP VYŠETŘOVÁNÍ

Seřad'te jednotlivé kroky:

Ochrana oběti

Rozhovor s agresory

Rozhovor s informátory (oběťmi)

Nalezení vhodných svědků

Rozhovory se svědky

Kde hledat metodický postup:

Minimální preventivní program

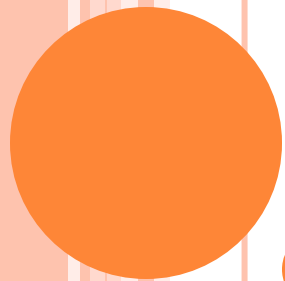

K ZAMYŠLENÍ

- 1) Jaké funkce může plnit agresivita v kolektivu?
- 2) Jak se může lišit pohled na agresivitu z perspektivy dětí a dospělých?
- 3) Kdy se agresivita ve škole stává problematickou?
- 4) Kde jsou hranice agresivity a šikany ve školní třídě?
- 5) Jak by měl učitel šikanu ve školní třídě řešit?

Rodina a škola

Jaké byly reakce vašich rodičů na špatnou známku ve škole?

Příklady vztahu rodiny a školy

- *„Zároveň, jsem si uvědomoval, že když ve škole něco špatného provedu, tak za to budu doma náležitě potrestán. Jelikož moji rodiče zastávají ten názor, že učitel je autorita a já se mám podle toho chovat. Z toho důvodu mně ani nenapadlo neuposlechnout učitele.“*
(Aleš)

Příklady vztahu rodiny a školy

- *„Za svoje zbytečné zmizení ze školy jsme si vysloužily napomenutí třídního učitele. Byl to ale průšvih jen v uvozovkách. My jsme si to po prvotním špatném pocitu k srdci moc nebraly a měly jsme to štěstí, že naši rodiče se papíru s napomenutím, který se na vysvědčení ani nepromítne, jenom zasmáli.“*
(Karla)

Interpretace ukázek

- Rodina může výrazně posilovat nebo oslabovat normativní svět školy
- Pro-školní kultura rodiny: rodiče ozřejmují dětem normy školy, důraz na školní úspěch, postoje, oblékání a hodnoty
- Rodina školní normy zprostředkovává, připisuje jim význam a také definuje tresty spojené s porušováním norem ve škole.
- Pokud rodina nekopíruje školské normy, je pro žáky snazší porušovat normy ve škole.

Interpretace ukázek

- Dítě je součástí komplexu normativních subsvětů
 - primární socializace – rodina
 - sekundární socializace – škola, vrstevníci

- „*Je nutné mít rád svou matku, ale nikoliv svého učitele*“ (Berger Luckmann, 1999, s. 139)

Podoba rodiny v současnosti

Podoba rodiny v současnosti

- nukleární x vícegenerační
- patriarchální x rovnostářská
- kohabitace x manželství, legitimizace sexu mimo manželství
- monogamie x seriálová monogamie (sukcesivní)
- opakovaný vstup na sňatkový trh
- registrované partnerství
- demografické proměny rodiny:
 - v roce 2005 byl podíl živě narozených **svobodné matce** 25,2 %, o deset let později to bylo již 42,3 %
 - průměrný počet dětí na jednu ženu (2015): 1,57
 - průměrný věk matek při narození dítěte v období 2015: 30,0 let

Vymezení rodiny

- základní, primární a neformální sociální skupina, která má různou velikost a je rozličně vnitřně strukturována
- tvoří ji jedinci spojeni pokrevními, manželskými a adoptivními vztahy
- přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí
- základní tabu:

incest, proto jedinec volí partnera mimo okruh rodiny, patří pak ke dvěma rodinám

a) orientační (výchozí, původní)

b) prokreační (rodina, kterou sám zakládá)

Některé funkce rodiny

- biologicko-reprodukční
- ekonomicko-zabezpečovací
- emocionální
- socializačně-výchovná

Výhradní funkce rodiny?

Rodina dle výchovného stylu

Dimenze řízení

- Autoritativní (autokratické, dominantní)
- Demokratický (integrativní)
- Liberální (slabé vedení, laissez faire)

Další dimenze?

Rodina dle výchovného stylu

Emoční vztah	Řízení			
	Silné	Střední	Slabé	Rozporné
Záporný	1 výchova autokratická, tradiční, množství požadavků bez akceptování potřeb dítěte		2 liberální výchova s nezájmem o dítě	3 pesimální, mnoho požadavků+volnost
Záporně-kladný	9 výchova emočně rozporná, případně ambivalentní, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo dítě je s ním v koalici			
Kladný	4 výchova přísná a přitom laskavá	5 optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	6 laskavá výchova bez požadavků a hranic	7 rozporné řízení (mnoho požadavků, ale malá kontrola) relativně vyvážené kladným emočním vztahem
Extrémně kladný			8 kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	

(Čáp, Mareš, 2001, str. 306)

Typologie funkčnosti rodiny

- Funkční rodina
- Problémová rodina
- Dysfunkční rodina
- Afunkční rodina

Příklady

- **Vašek (9 let), koktavost, stresové pomočování, úzkostně-depresivní stavy.**
- *Otec: „Kluk je hrozně měkkej. Když mu něco řeknu, tak každou chvíli bulí. Ani s klukama se moc nepere, je dost vedle, neumí se bránit. Doma si plní povinnosti, kde bysme to byli, aby kluk v tomhle věku neposlech svého tátu. To já měl jinou školu, můj táta byl alkoholik, nešel pro ránu daleko. Já si to hlídám, nepiju, starám se o rodinu, abysme se měli dobře. Já děti moc nebiju, a když už, tak je to spravedlivý, a taky aby mně nepřerostly přes hlavu. Poslouchat se musí.“*

○ **Důsledky?**

Příklady

- **Ondra (12 let), kolapsové stavy, úzkostné stavy, až panické ataky, poruchy spánku.**
- **Matka:** *„Na našeho Ondráška jsou ve škole oškliví, už jsme ho museli dát do třetí školy. Nemá kamaráda, má přece brášku Pavlíčka, o dva roky mladšího, kluci si spolu moc rozumí a vyhrají si. Náš Ondrášek se děti bojí, smějou se mu, že je buřtík. Večer chlapečky uspávám, jinak jsou neklidní, Ondrášek se v noci budí, tak u něj spím do rána.“*
- **Důsledky?**

Příklady

- **Artur (13 let) v ambulanci etopeda pro napadení učitele a šikanování spolužáků.**
- Již dříve škola žádala rodinu, aby se Artur psychiatricky léčil nebo navštívil specializované poradenské zařízení. Chlapcova matka se živí jako lektorka osobnostního růstu a otec pracuje v soukromé advokátní kanceláři. Oba vnímají, že co se stalo synovi, „je přehnané, škola nemá pochopení... Dnešní doba vůbec nerespektuje individualitu a osobnostní růst dítěte. Náš Artur je chytrý, šikovný, máme se dobře, to se dneska nenosí, tak se po něm vozí.“
- **Důsledky?**

Otázky k zamyšlení

- 1) Charakterizujte současnou rodinu. V jakých oblastech vidíte nejvýraznější proměny rodiny v posledních sto letech? Hrozí konec rodiny?
- 2) Vysvětlete rozdíl mezi primární a sekundární socializací. Charakterizujte vztah školy a rodiny na základě konceptu primární a sekundární socializace.
- 3) Vysvětlete pojem výchovný styl rodiny. Jaké znáte teorie výchovných stylů? Uveďte, jaké důsledky mohou jednotlivé výchovné styly rodiny mít pro chování žáka ve škole.
- 4) Jak může učitel spolupracovat s rodinou žáka? Jaké podoby spolupráce vidíte jako progresivní?

ZDROJE

- Berne, E. (2011). *Jak si lidé hrají*. Praha: Portál.
- Cangelosi, J. S. (2000). *Strategie řízení třídy: jak získat a udržet spolupráci žáků při výuce* (Vyd. 3.). Praha: Portál.
- Katrňák, T. (2004). Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Lojdová, K. (2015). Není nekázeň jako nekázeň: Rezistentní chování žáků jako projev moci ve školní třídě. *Orbis scholae*, 9(1), 103–117:
 - http://www.orbisscholae.cz/archiv/2015/2015_1_05.pdf
- Lojdová, K. (2016). Student Nonconformity at School. *Studia paedagogica*, 21(4), 53-76.
 - <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/1570/1832>
 - ČASOPIS KOMENSKÝ:
<http://www.ped.muni.cz/komensky/cislo/predesle-rocniky>

